

Cycon i Platon: tłumaczenia, parafrazy, nawiązania.

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest przedstawienie sposobów użycia tekstów Platońskich przez Cyconera w kontekście łacińskiej tradycji literackiej kreatywnego tłumaczenia oraz sytuacji kulturowo-społecznej. Korpus filozoficzno-retoryczny Marka Tulliusza Cyconera, krytykowany w literaturze jako wtórny i nieoryginalny z jednej strony, z drugiej jako niewierny w stosunku do wykorzystywanych źródeł, analizuję z interdyscyplinarnej perspektywy, wspartej refleksją postmodernistyczną, która zwraca uwagę na kulturotwórczą rolę przekładu oraz uwarunkowania i wartość odstępstw tekstu docelowego od tekstu źródłowego.

Rozdział wprowadzający prezentuje cel i strukturę pracy, omawia najważniejszą literaturę oraz użyte metody. Przyjęcie perspektywy łączącej m.in. elementy nowoczesnej translatoologii (teorii skoposu i teorii polisystemu), semiotyki kulturowej Łotmana oraz hermeneutyki filozoficznej Gadamera pozwala w kreatywnym tłumaczeniu Cyconera zobaczyć twórczy dialog między dwoma kulturami.

Drugi rozdział opisuje szczegółowo dwa istotne w pracy konteksty: literacki i społeczno-kulturowy. Pobieżna analiza przykładów z historii literatury łacińskiej (Liwiusza Andronika, Newiusza, Enniusza, Plauta, Terencjusza) jako przekładu i naśladownictwa tekstów greckich oraz jednoczesnego współzawodnictwa z nimi wykazuje specyficzny charakter rzymskiej praktyki tłumaczenia. Praktyka ta nie była nastawiona na zachowanie i przekazanie tłumaczonego dzieła, lecz na jego kreatywne użycie. Cyconer sam podkreśla, że w tłumaczeniu kieruje się własnym gustem i opinią oraz zachowuje krytyczne nastawienie do swych źródeł. Prostota i elegancja jego łaciny stanowi jego zdaniem udoskonalenie w stosunku do greckich oryginałów. Gust i opinia Marka Tulliusza zdeterminowane były natomiast rzymskim systemem wartości, zbudowanym w opozycji do kultury greckiej. Druga część rozdziału drugiego charakteryzuje wewnętrzną i zewnętrzną przestrzeń semiosfery kultury rzymskiej poprzez analizę tekstów starożytnych (Plutarcha, Polibiusza, Cezara, Cyconera). Przestrzeń wewnętrzną

charakteryzuje m.in. nastawienie na dobro publiczne, użyteczność, oszczędność, poszanowanie praw i tradycji, zewnętrzną zaś m.in. indywidualizm, próżność, obfitość, filozofia i kultura humanistyczna. Sam Marek Tulliusz znajdował się na granicy obcości i swojskości w oczach współczesnych mu Rzymian, a napięcie to odzwierciedlone jest w jego twórczości. Oddany studiom humanistycznym, dokładał wszelkich starań, by ukazać, że – odpowiednio uprawiane – mogą one znajdować się w granicach wewnętrznej przestrzeni rzymskiej semiosfery.

Rozdział trzeci służy ukazaniu wpływu Platona na twórczość Cyncerona w całej rozciągłości. Przywołuje słowa Marka Tulliusza, który nazywa Platona najznakomitszym filozofem i największym mistrzem słowa. Platon uosabia w praktyce jedność tego, co w swoich pismach rozgranicza – filozofii i retoryki. Dla Cyncerona jest autorytetem w obu tych dziedzinach. Druga część trzeciego rozdziału poświęcona jest formie dialogu u każdego z autorów. Marek Tulliusz reinterpretuje dialog Platoński na swój sposób, zachowując najważniejsze jego zdaniem elementy (rozważanie problemu z różnych perspektyw, ukrywanie własnego zdania, zbijanie błędów rozmówcy) i rozbudowując retoryczny charakter tej formy literackiej. Jego zainspirowany Platonem dialog retoryczny prezentuje w praktyce zjednoczenie filozofii i retoryki.

Czwarty rozdział zawiera przykłady tłumaczeń i parafraz dialogów Platona oraz nawiązań do nich w tekstach Cyncerona. Pierwszy przykład, *De oratore*, zawiera wyraźną, ale niebezpośrednią polemikę z Platońskim rozdziałem filozofii od retoryki. Dialog Cyncerona przywołuje w pierwszej księdze dwa poświęcone retoryce teksty Platona, *Fajdrosa* i *Gorgiasza*, a jego bohaterowie niejednokrotnie nawiązują do każdego z nich. Posługując się aluzjami do dialogów Platona Cynceron tworzy w *De oratore* obraz jedności retoryki i filozofii, kontrastujący z myślą wyrażoną przez jego źródła. Drugi przykład, *De republica*, stanowi bardziej bezpośrednią polemikę z dialogiem Platońskim – *Politeią*. Polemika ta zaznaczana jest wielokrotnie w ciągu dialogu, a koncentruje się przede wszystkim na zbytym wywyższaniu życia teoretycznego u Platona, czego kwintesencją jest tworzenie wymyślanego państwa w słowach zamiast rzeczywistego w działaniu. Imitujący Platoński mit *Era Sen Scypiona* silnie akcentuje wartość aktywnego życia politycznego, co można interpretować jako ulepszenie myśli Platona w duchu

rzymskich wartości. Platon nie dostrzegał bowiem znaczenia życia praktycznego, gdy jedynie filozofom zapewnił wiecznie szczęśliwy żywot po śmierci. Ciceron rozszerza ten kontekst polemiczny dołączając do *Snu Scypiona* tłumaczenie z *Fajdrosa* oraz aluzje do *Timajosa* i *Fedona*. Jako trzeci przykład służą *Rozmowy tuskulańskie*, gdzie Ciceron deklaruje całkowitą zgodność z myślą Platona na temat nieśmiertelności duszy, a jednocześnie określa cel swojego pisarstwa filozoficznego jako zastąpienie całej filozofii greckiej lepszą wersją łacińską. Nadrzędny związek intertekstualny z *Fedonem* wzbogacony jest nawiązaniem do *Menona* oraz tłumaczeniami z *Fajdrosa* i *Obrony Sokratesa*. Przekład z *Fajdrosa* oddaje jego treść zdanie po zdaniu i spośród omawianych przykładów jest najbardziej zbliżony do tego, co dziś wyobrażamy sobie jako tłumaczenie. Przekład z *Obrony Sokratesa* jest znacznie bardziej swobodny i świetnie obrazuje szeroki zakres tego, co Ciceron uważał za cytaty.

. Twórcza ingerencja w przekładany tekst stanowiła normę w rzymskiej tradycji literackiej, w której rozwoju szeroko rozumiany przekład pełnił szczególnie ważną funkcję. Wedle teorii polisystemu przekład odgrywa szczególnie ważną rolę w zapełnianiu luk istniejących w literaturze docelowej. Taką lukę stanowi w czasach Cicerona literatura filozoficzna, co sam podkreśla w *Tuskulankach*. Wierność Cycerońskiego tłumaczenia zależała od tego, jak wysoce oceniał on jakość (tak retoryczną, jak filozoficzną) oryginału, oraz jak dalece ów oryginał mieścił się w granicach rzymskiej semiosfery lub poza nie wykraczał. Nawet teksty jego największego autorytetu, Platona, poddawał Ciceron znaczącej przemianie w swych praktykach naśladowczych, dostosowując je do norm rzymskich obyczajów oraz własnych standardów stylistycznych.

Katarzyna Barbarska